

Nikola Kajtez

POSTMODERNA, SAUČESNIK ZLOČINA

Svako dosad poznato društvo bilo je neprijateljski nastrojeno prema slobodi, uvek spremno da, zarad spoljašnjih interesa, negira ljudsku ličnost.

Danas vladajuća zapadna teleologija površnog, analitičkog racionaliteta nije izuzetak, mada su mehanizmi za simulaciju slobode, za stvaranje iluzije otvorenosti dovedeni do perfekcije.

Iz ideoloških razloga, odustajanje od univerzalne prirode racionalnosti, do kojeg je došlo u savremenoj filozofiji, umetnosti, pa i nauci, pokušava se upotrebiti kao krunski dokaz da se promiskuitetnošću kapitalizam oslobađa metafizičke osnove, a samim tim i svih negativno konotirajućih hipoteka i odgovornosti koje iz njih proizlaze. Hibridnost i nestalnost se sa filozofsko-teorijskog prenose na društveno-istorijsko polje, uz sve problematične konsekvence takve zloupotrebe apstrakcija. Smisao ove lažne transmisije je da se pokaže kako nam nikakvi projekti razgradnje nisu potrebni, jer se, navodno, kapitalizam razgrađuje sâm od sebe. Ovakav manevar je u najmanju ruku problematičan, jer nije usmeren "za" (pluralitet, slobodu, nespupanost...) već "protiv" (ideje pravičnosti, autentičnosti, ljudskosti...).

Na neki način, postindustrijska/postmodernistička infrastruktura saučestvuje u vladajućem ekonomskom (modernističkom) projektu, razvijajući se pod okriljem diskursa kapital-odnosa i njegovih preovlađujućih normi, uključujući se u ono što ispituje i, naizgled paradoksalno, zaviseći od onoga što osporava.

Doduše, postmoderni duh nije samo stvar tekuće mode, pa ni legitimnost njegovog prisustva nije tek stvar zasićenosti filozofske scene već proizlazi iz činjenice da je delom i izraz duha svoga vremena. Naime, danas bi trebalo imati ogromnu sugestivnu moć da bi se jedan ogoljeni pragmatizam ubedio u valjanost bilo kakvog sintetičkog koncepta. Po Manfredu Franku, semantička nekontrolisanost je posledica gubljenja moći argumentovanja, usled navodnog pomanjkanja prakse. Na žalost, na civilizacijskom planu, ova teza ne pogađa metu, jer semantika koja nastoji da se legitimise kao strategija moći i vladanja još ni izbliza nije iscrpljena.

Pokušaj suspenzije racionalnosti kroz ideju disemijske beskonačnosti znakovno posredovanih interakcija i heterogenosti različitih semiotičkih sastojaka ne podrazumeva odsustvo *svakog* već samo *trajnog* semantičkog identiteta, što je za čoveka, kao biće koje uvek *traga* za uporištem, pre srećna okolnost nego razlog za zabrinutost. Razumevanje iskaza znači razumevanje ovog ili onog njegovog značenja, ovog ili onog oblika *unutrašnje arhitekture* (sintagma Mišela Fukoa) koja će besmislene detalje pretvarati u smislene celine. Čoveku nisu potrebna *odredišta* nego *putokazi*. Sloboda i lepršavost izraza ne znače da se *legitimno* može *bilo kada* reći *bilo šta*. Takvu tezu podržavaju samo la-

komisleni i površni posmatrači, ili pak oni intelektualci koji ovo kukavičije jaje podmeću kako bi zabašurili osnovnu nameru establišmenta, za čiji račun misle i pišu: nastavak bestidne eksploatacije prirodnih i ljudskih resursa zarad trenutnih interesa zanemarljivog dela čovečanstva i jačanje bezočne dominacije nad čovekovim idejama i duhovnim potrebama.

Kapital nije tek okultni subjekt krize, a profit, eksploatacija i dominacija ne mogu se neutralisati idejom o razgrađujućim efektima delovanja koda jedne epohe koja se teško može nazvati postdijalektikom i postsvrhovitom.

Ideolozi diktata bogatih i moćnih govore o slobodi, odgovornosti, solidarnosti, demokratiji, ljudskim pravima, a od Rolsa naovamo i o pravdi, toleranciji... Ipak, "podjednako podeljena prava" sve više prete da se pretvore u, kako bi rekao Anatol Frans, jednako pravo svih da spavaju ispod mosta.

Kod onih koji, zaokupljeni površnim i direktnim pragmatizmom, uopšte nemaju tradicionalnu ideju slatkorečivog diskursa apologije postojećeg, stvari su nazvane pravim imenom. Džordž Kenan, jedan od uticajnih američkih planera, smatra da je krajnje vreme da se odustane od nejasnih i nerealnih ciljeva kao što su ljudska prava, podizanje životnog standarda, demokratizacija, opštesvetska dobrobit i sl., kako bismo se na miru mogli pozabaviti konceptima čiste moći, čiji je cilj sigurnost viših klasa i velikih kompanija. (Po mišljenju Herberta Kroulija, programi socijalne zaštite podstiču "osećanje zavisnosti" od države i produkuju lenjost.) Od Aristotelovog određenja politike kao zakonske pravde koja proističe iz prirode zajedništva među ljudima tako nije ostao više ni kamen na kamenu.

Ovakva strategija počiva isključivo na apstraktnim principima, na pukom funkcionalističkom pragmatizmu koji ne poznaje nikakve organske, konkretne, lične veze bliskosti. Ljudi se emotivno vezuju isključivo za neukorenjene apstrakcije, koje su apsorbovane maksimizacijom sopstvene koristi, najčešće krajnje površnog tipa. Taj "socijaldemokratski liberalizam" koji, po mišljenju Alana Vulfa, sve manje insistira na socijalnoj zaštiti a sve više na regulisanju moralnih obaveza, tradicionalne bliske lične veze i kvalitete žrtvovao je na oltaru opštosti koji personifikuju institucije: jedino prema njima može se imati poverenje.

Socijalna istorija i istorija ideja nedvosmisleno su pokazali da su društva koja počivaju na ekonomskim pretpostavkama (u smislu tzv. ekonomskih zakona, tržišnog posredovanja u oblikovanju ljudskih vizija i sl.) novijeg datuma. Tradicionalne forme života nisu, na sreću, ni danas potpuno uništene komercijalnim formama, a oslobađanje od neprikosnovene vladavine ekonomske paradigme u bliskoj budućnosti će se pokazati kao jedan od ključnih uslova čovekovog opstanka.

Osobine individue danas se, dakle, svode na socijalne relacije koje pojedinac uspostavlja u svojim društvenim interakcijama, čak na funkcije kao spoljašnje, površne i vulgarno aproksimizovane objektivacije takvih relacija.

Naša imanentna i diskretna svojstva vezana su za osećanja, nade, zdravlje, strahove, motivacije, duhovno uživanje, za emocionalno ispunjenje, želje, naklonosti, motive, strepnje, intimnosti, za čežnje i mržnje, za vizije i smisao za prvobitno značenje. Ali, ona sve više ustupaju mesto bezličnim institucionalizovanim simboličkim oblicima, kodira-

nim i normiranim iskazima koji nemaju (ili bar ne moraju da imaju) nečeg zajedničkog sa onim što bi izvorno trebalo da izražavaju, čak se često pretvaraju u njihovu ogoljenu suprotnost.

Standardizacija potreba i želja, koja je postala socijalna dužnost i neka vrsta novog kategoričkog imperativa – Bodrijar će reći da je potrošnja izvestan *društveni rad* – rađa uniformnost kulture, umetnosti, odevanja, utilitarni moral, naturalističku umetnost, glorifikaciju primenjene nauke, ekonomski determinizam i razne druge pragmatske redukcionizme. Zato gradovi, hoteli, aerodromi, filmovi, košulje, frizure, seksualnost, ceremonije, jezici, pogled na svet – rečju, svekoliki vidljivi i nevidljivi život postaju sve sličniji i to u najvulgarnijem i najpovršnijem smislu reči. Pokušava se stvoriti bezoblična i jednom zauvek data totalitarna sinhronija.

Univerziteti i naučni instituti danas su hermetični i dogmatični gotovo poput crkvenih koncila i sabora. Status unutar hijerarhije naučne zajednice ponajmanje zavisi od autentičnih intelektualnih, moralnih i dr. osobina, a ponajviše od kvaziformalnih kriterijuma koji se uglavnom zasnivaju na poslušnosti, površnosti, neoriginalnosti, montiranoj etikaciji, lobiranju i sveopštoj materijalnoj i duhovnoj korumpiranosti. Ništa bolje nije ni u većini drugih kulturnih ustanova. Sve su manje-više poprimile opšti civilizacijski karakter banalizovanog, otuđenog i postvarenog falsifikovanja inicijalnih ljudskih stremljenja. Ono što bi trebalo da je svrha njihovog postojanja – otvaranje prema novim mogućnostima, transcendiranje inertnih struktura, demistifikacija simboličkih tvorevina, raščinjavanje i permanentna dekonstrukcija prirodnih i socijalnih entiteta, pobeda nad destruktivnim moćima stihije... – više nije čak ni u drugom planu već je gotovo potpuno nestalo i kao *ideja*, sačuvano još samo poput kazne za odgovorne, pametne i nevešte (samim tim "neadaptirane" i potencijalno socijalno kancerogene) ili poput konzerviranog virusa, zaturene, prašnjave arhivske građe, a u najboljem slučaju nemuštog izraza griže savesti kolektivno nesvesnog. S druge strane, ono što bi u njima trebalo da je efemerno, irelevantno, tradicijskim predrasudama oposredovano – spoljašnja organizacija, sintaktički modeli, pragmatička pravila upotrebe, ideološko-paradigmatske "podobnosti" – postalo je ne samo najvažnije već i jedino važno. Kulturološke tvorevine, uključujući manje ili više i one koje kolokvijalno nazivamo postmodernim, tako su saučesnici svoje civilizacijske infrastrukture, otuđuju se od onoga ko ih je proizveo i pretvaraju u statične entitete, neprijateljski nastrojene prema čovečijoj slobodi. Sva znanja i veštine, sva iskustva i pravila, svi rituali i običaji, umetnosti, religije, filozofije, poetike..., institucionalno opredmećeni i preko svake mere kvantifikovani u sumnjive bezlične vrednosti okreću se protiv nezavisnosti i stvaralaca i konzumenata izvornih duhovnih kreacija. Tako se kultura pretvara u ideologiju eksplicitne ili implicitne legitimacije tehnološke racionalnosti.

Homogenizacija kultura je jedan od najopasnijih oblika nasilja nad duhom, jer sistem nivelacija apsorbovanjem razlika vulgarno hipertrofira aproksimacije i banalizuje suptilnosti.

Vladajući standardi vremenom su eliminisali konkurenciju, tj. sve alternative društvu tehnološkog progressa, čime je kreativno suočavanje sa budućnošću ozbiljno problematizovano.

Tržišta reaguju samo na poruke koje su kodirane u jeziku cena. Malo je poznato da je američki predsednik Linkoln Houmstedskim aktom iz 1862. godine pokušao da stвори temelje za ostvarenje ideala društva srednje klase u kojem bi, bez balasta eksploatacije i profitnog načina života, u atmosferi sitnih vlasnika i jedinstva fizičkog i mentalnog rada, društvena mobilnost trebalo da postane suštinska odlika "besklasnog društva". (Orest Braunson je čak tvrdio da je nasleđenu svojinu nemoguće pomiriti sa demokratijom.) Džeјms Braјant Konand sa Harvarda je tridesetih godina XIX veka džefersonovskoj demokratiji kao "aristokratiji bogatstva" pokušao da pretpostavi "aristokratiju talenta". Mada je njegova ideja implicirala rigoroznu hijerarhiju društvenog statusa i mesto na dnu rezervisano za manuelne radnike, nosiocima finansijske i političke moći se pokazala neprihvatljivom zbog pokušaja da obezbedi cirkulaciju elita. Tako već do kraja XIX veka od svega ovoga nije ostalo ništa, jer se društvo klasno izdiferenciralo do neslućenih razmera, a "aristokratija bogatstva" odnela je konačnu pobedu: po pravilu su bogati, sa talentom ili bez njega, dolazili do izražaja, a ostali samo u onoj meri u kojoj je to bilo neophodno s obzirom na izvesnu potrebu društva za talentima, koji su po normalnoj raspodeli zastupljeni u svim staležima. Sve ovo nije dovelo do bitne promene odnosa snaga. Time je nestajala klasna mobilnost kao opšta paradigma društva, a stroge klasne segregacije postajale su osnov za nečuvenu pljačku, kojoj je mogla da parira samo eksploatacija u vreme prvobitne akumulacije kapitala.

Sociolog Rihard Minh smatra da je obuzdavanje stihije tržišta i briga za spoljašnje efekte koje ono proizvodi jedini način za sprečavanje iscrpljivanja neobnovljivih prirodnih resursa, masovnog kulturnog otuđenja i socijalnih erupcija.

Kristofer Laš nalazi da je koncentracija kapitala stvorila korporativnu moć, profesionalizaciju znanja koja od običnih ljudi ne očekuje da participiraju u društvenom životu i izolaciju elita u kojoj političke ideologije gube vezu sa interesima običnih građana. Kapitalizam od nas traži da *svaku aktivnost pretvorimo u priliku za biznis, da se isplati, da krajnji saldo bude dobar*. Žeral Berto duhovito je suštinu ove strategije izrazio sledećim kategoričkim imperativom: "sve što se može napraviti mora biti napravljeno a zatim prodato".

Novac – univerzalno merilo vrednosti – nije samo apsorbovao već uništio sve druge vrednosti. Intencije i motivi svih društvenih akcija su u očuvanju status quo-a, klasne segregacije i ekonomske produktivnosti, a ne u izgradnji humane i demokratske atmosfere. Tradicionalna proizvodnja usmerena na lepotu i umešnost zamenjena je racionalnom proizvodnjom usmerenom na dobit, upotrebna vrednost zamenjena je prometnom vrednošću, intimnost korisnošću, radost življenja nagomilavanjem bogatstava.

Pored toga, treba imati u vidu da zvanični podaci o ekonomskom rastu često dobijaju grotesknu notu, jer nisu izraz realnog poboljšanja standarda već iskrivljene slike ekonomske stvarnosti, koja pokazuje svu apsurdnost postojećih kriterijuma rasta. Proučavajući epistemološke osnove ekonomije, Serž Latuš je, na primer, ilustrativno pokazao da se povećana potrošnja goriva usled zastoja u saobraćaju i ranije nezamislivih putnih razdaljina između kuće i radnog mesta oficijelno prevodi u povećanje potrošnje transporta, a samim tim i u porast životnog standarda i krucijalni dokaz "razvoja". Ovakva predstava o nacionalnim računima je specifično zapadno tumačenje stvarnosti, koje mnoge važne ali nemerljive i/ili potcenjene elemente ne uzima u obzir. U te elemente spadaju nepro-

fesionalizovana aktivnost, društvena i lična sigurnost, dokolica, čast, autonomnost, odsustvo formalnih instrukcija, striktnih "tajminga" i poslovnih tenzija, ljubav, prijateljstvo, solidarnost, igra, saosećanje, osmišljeno slobodno vreme i mnogi drugi.

Vrednosti koje ne prolaze kroz filter kvantifikovanja praktično i ne postoje. U praksi je potpuno obesmišljena negdašnja izreka da su najbolje stvari u životu besplatne. Sreća i zadovoljstvo nemaju mesta u bruto-nacionalnom proizvodu, tom svetom kriterijumu uspeha u životu.

Jedan od najvećih američkih filozofa Džon Džui smatra da je u zapadnim zemljama demokratija u senci velikog biznisa koji vlada svekolikim životom, kontrolišući sredstva za proizvodnju, trgovinu, publicitet, transport i komunikaciju, štampu i ostala sredstva javnog informisanja, publiciteta i propagande. Ovu prevlast biznisa nad ostalim segmentima života harvardski sociolog Danijel Bel netačno i neopravdano naziva krajem ideologije. Naime, upravo je biznis postao ideologija, i to moćnija i perfidnija od ma koje prethodne.

Indoktrinacija redukuje ljudske ideje i aspiracije na pasivne i inertne konstrukcije pogodne za manipulaciju. U tom smislu će Bodrijar lucidno sva "oslobađanja" nazvati samo prelaznim stepenima koji vode sveopštem kupleraju kapitala, jednom simboličkom nasilju kao najprefriganijem obliku društvene dominacije.

Tako je politička paradigma našeg vremena strategija putem koje relativno mali broj ljudi u najvećoj mogućoj meri kontroliše društveni život u cilju maksimalnog povećanja ličnog profita. Da bi se to ostvarilo, potrebno je stalno kresati poreze za bogataše i fondove za zaštitu čovekove okoline, razoriti državne ustanove obrazovanja i socijalne pomoći. Rečju, nužno je povećavati socijalne razlike. Glavne arhitekte neoliberalizma su korporatne elite, koje poseduju sredstva za dominaciju – ekonomska, vojna, policijska, politička i medijska. Na nadnacionalnom i globalnom planu, korporatna elita preuzima kontrolu nad ekonomskom, ekološkom, socijalnom i kulturnom sferom života. Korporativni oblici ekonomskog preduzetništva su bez bilo kakvog identiteta, međusobno se ne razlikuju, dok se u odnosu na ma šta drugo prepoznaju po nepojmljivom bogatstvu, moći i po nezasutoj i bezumnoj gladi za profitima po svaku cenu.

Feliks Gatari je konstatovao da se ideološki i strateški ciljevi zapadnih vlastodržaca danas sastoje u kontrolisanju i disciplinovanju pojedinaca i socijalnih grupa. Moglo bi se dodati: i država, naroda, rasa, pa i čitavih kultura, civilizacija i kontinenata.

Etablirajući se u širi društveni milje, postmoderna kultura je postajala sastavni deo ovakvog procesa, specifičan izraz zapadne vojne, ekonomske, političke i ideološke dominacije, svestan ili nesvestan saučesnik vladajuće paradigme, što je logična posledica činjenice da smo još uvek unutar istorije, unutar kapitalizma, unutar eksploatacije. Po ko zna koji put se pokazalo da u idejama koje prerastu u strategije uvek ima nečeg tuđeg, porobljavajućeg, neosetljivog, što čestim zloupotrebama i instrumentalizacijama problematizuje njihove izvorne inicijacije: hrišćani su svojim delovanjem, u tesnoj saradnji sa drugim vanhrišćanskim svetovnim pokretima i doktrinama, *raspinjali Hrista*; komunisti su *degradirali i deplasirali ideje socijalne jednakosti i socijalne pravde*; demokrate su *kompromitovale ideju narodne volje*... Lepršavost saučestvuje u tradicionalnim projektima, odvlačeći pažnju od prikrivenog nasilja. Ovo se najočiglednije vidi u fenomenima kao što su hipi-pokret, rok-kultura, seksualna revolucija, dirigovana ekspanzija instrumentali-

zovane i institucionalizovane ekološke svesti, pa donekle i u sindikatima kao konvencionalnijem i starijem fenomenu. Mada nije puka apologija postojećeg društva, pomenu ta lepršavost se izražava iz ugla njegovih preovlađujućih normi.

Svojevremeno su Tokvil, Smit i Džeferson upozoravali na opasnosti od permanentne nejednakosti uslova, ni ne sluteći da će povlašćeni slojevi onoga što danas čini korporatnu elitu i finansijsku oligarhiju, a što se nekada nazivalo industrijskom aristokratijom, do te mere dovesti u pitanje temelje liberalne tradicije epohe prosvetećenosti.

Demokratija se pretvara u licemeran pokušaj legitimisanja nasilja. U potrazi za investicionim mogućnostima i špekulativnim dobitcima, opterećen i pritisnut od strane funkcionalne zaokruženosti pojedinih nacionalnih tržišta koja donekle vode računa o socijalnim, ekološkim i dr. standardima, kapital odlazi na druga mesta. U nemogućnosti da ga zadrže ili predvide dužinu njegovog boravka u vlastitim okvirima, države gube suštinski temelj svoje legitimacije. Bez obaveza prema bilo kome i bilo čemu, kapital je sve manje spreman na samoumanjivanje u korist bilo kakvih socijalnih programa. Tako tradicionalna država sve više postaje preduzimačka država (entrepreneurial state), prepuštajući svoje građane svim negativnim posledicama globalizacije, što vodi povećanoj socijalnoj segregaciji i eroziji čak i vrlo oskudnih tradicionalnih moralnih standarda. Tako se potvrđuje stanovište sofiste Trasimaha: pravednost nije ništa drugo do korist jačeg. Tendenciju stvaranja izopačenih nadnacionalnih ekvivalenata nacionalnim standardima, tj. nemogućnost da se demokratske procedure i aranžmani primene u nadnacionalnom ambijentu, Wolfgang Štrek naziva opadajućom kupovnom moći glasačkih listića.

Profesor političkih nauka na Itonu i direktor Olin instituta za strateške studije na Harvardu Semjuel Hantington je tvrdio da demokratske institucije nisu u stanju da odgovore na nove izazove koji su rezultat sofistikovane tehnologije. Hans Morgentau, vodeća figura tzv. realističke škole političkih nauka, smatra da u političkoj teoriji treba ignorisati istorijsku faktografiju, jer je ona irelevantna za stvarne istine. Drugim rečima, činjenice treba usklađivati sa doktrinom, a ne obratno. (Setimo se Hegela!)

Frensis Fukujama nas ubeđuje da je buržoaska racionalnost zapadnih demokratija odnela konačnu pobjedu nad emotivnom dimenzijom čoveka i da je time, navodno, prvi put u istoriji omogućeno funkcionisanje takvih mehanizama koji će uvek i na svim nivoima sprečavati potencijalnu ekspanziju bilo čijih bolesnih ambicija, koji neće dozvoliti da iracionalne sile pojedinaca ugroze živote, slobodu i dostojanstvo drugih ljudi. Koliko je ova teza pogrešna, valjda najbolje pokazuje upravo današnje vreme, izolovano u istoriji nezabeleženoj vrsti genocida stihijskih sila koje, metaforički ili bukvalno – kako se kome sviđa – dolaze sa vrata samog pakla.

Fukujamina teorija o kraju istorije predstavlja tipičan primer apologije status quo-a. Prvo, vrlo je teško govoriti o dovršenom individualizmu zapadnog tipa i o demodiranosti metafore o gospodarstvu i slugi. Nema Carstva božijeg na zemlji, nema hilijastičkog, transcendentnog jemstva za dobro, unutrašnje protivrečnosti Istorije ni izdaleka nisu prevaziđene. Drugo, nosioci ekonomske i političke moći nikada neće odustati od represija i manipulacija, jer je to najsigurniji i čak jedini mogući način da zadrže privilegovane pozicije. Liberalne demokratije zapadnog tipa danas su suočene sa toliko unutrašnjih problema i kontradikcija kada je u pitanju ostvarivanje ciljeva koje su same proklamovale

da čak ni u sadašnjem istorijskom trenutku ne mogu biti legitimisane kao obavezan uzor za ostatak sveta, a da o nekom univerzalnom uzoru za sva vremena i ne govorimo. Treće, čak i kada bi se ostvarili svi proklamovani liberalno-demokratski ciljevi, to ne bi značilo kraj perspektiva već autentičnije otvaranje prema svim perspektivama.

Tako su krajnje problematično projektovani problemi i ciljevi jednog vremena, pa čak i uže, jedne sredine, kao korpus najviših mogućnih problema i ciljeva. Time su samo još jednom na površinu isplivale sve unutrašnje ideološke predrasude liberalne paradigme.

Povesnom praksom čovek stvara svoju rodnu prirodu. Praksu čine komunikacija (koja oblikuje konsenzus) i ekspresija (vlastitih mogućnosti), ali po prirodnoj inerciji stvari, odlikuje je i objektivacija, što postmoderno mišljenje često zaboravlja, naivno ili zlonamerno (kako kad) se implementirajući u institucionalizovane kodove, omogućavajući tako korporativnoj eliti da se legitimiše kao subjekt otvorenog i slobodnog društva. Puka efikasnost, racionalnost i funkcionalnost u istraživanju društvenog života takođe obično imaju za cilj da prikriju razne vidove represije i dominacije putem društvenih institucija. (Još je Veber s pravom tvrdio da svaka vlast nastoji da pronade argumente za samoopravdanje.) Sistem normi, institucija i simboličkih sadržaja koji tvore kulturu daleko je više stvar vrednosti-činjenica (instrumentalizacija, ideologizacija, opredmećenje, zavisnost, potčinjenost datom, sociocentričko prilagođavanje pojedinca društvu) nego vrednosti-projekcija (oslobađanje, samoodređenje, samoostvarenje, samoosveštenje, antropocentrički razvoj personalnih potencija, stvaralačkih dispozicija kao samociljeva).

Ljudske kreacije imaju bezbroj mogućih smislova, a pojedinac istovremeno *saznaje* i *stvara* njihov sadržaj. U njima postoji opšteljudski segment – *jezik*, izraz individualnog iskustva – *stil* i izraz duha vremena – *pismo*. U ravni umetnosti, Rolan Bart je u pravu kada tvrdi da se značenja danas proizvode tek putem korespondencije sa konzumentima. U tom smislu, odsustvo izvornih poruka i projekcija nazvaće čak nultim stepenom pisma. Ali, u ravni totaliteta društvenih odnosa, daleko od toga da je značenje jezičkih simbola redukovano na sintaktičko.

Umetnost i igra ne mogu prevazići ideološku dimenziju društvenih odnosa iz bar dva razloga. Prvo, ovi oblici stvaralaštva, kao deo šireg socijalnog miljea, ne mogu do kraja izmaći instrumentalizaciji, jer ili bivaju potkupljeni od strane nosilaca društvene moći, ili im se raznim socijalnim posredovanjima nesvesno potčinjavaju, udaljavajući se od svojih izvornih inicijacija. Drugo, njihova socijalna delotvornost je krajnje skromnih potencijala i ostaje u okvirima bekstva od stvarnosti, parcijalne, naivne, romantičarske, apstraktno-kontemplativne i transcendentne kritike datog. Filozofska igra, kao neka vrsta samoreflektujućeg umetničko-imaginarnog angažmana, kao jedna, da se poslužim Kantovim terminom, oslabljena *transcendentalna imaginacija*, može otići korak napred u transcendiranju objektiviranih fenomena.

Korak, ali ne i dva. Jer, dok "nulti stepen pisma" znači predaju pred datim ropstvom, dva koraka napred, koja bi podrazumevala pisanje novih, gotovih recepata za popravljanje sveta, vodila bi novim indoktrinacijama, manipulacijama, netrpeljivostima i isključivostima, novim oblicima neslobode. Stoga, za mnogim tradicionalnim vrednostima ne treba žaliti.

U virtualnoj realnosti, u nesupstancijalnoj ekonomiji, Zapad živi svoju rđavu beskonačnost kao parazit planete Zemlje i Trećeg sveta, u koji je danas uključen i negdašnji Drugi svet. Mera upotrebljivosti srazmerna je brzini konzumacije (zamenljivosti). Od plišanog sveta modela, bez krvi, bez stvarnosti, bez života, ništa se drugo nije moglo očekivati. Jedino što danas pouzdano proizvodi jesu otrovi, otpadi, buka, smrad, pokolji, torture, do idiotluka sprovedena podela rada, ekološka zagađenja, eksploatacija, nasilje i svekolika destrukcija. Protiv ovog kancera prirode i društva postmoderna je s pravom digla glas na kulturološkom planu, ali je civilizacijski plan potpuno zanemarila, što je i teorijski i moralno neoprostivo.

Krajnje eksponirana uzbuđenost i zainteresovanost za novo, drugačije, nije išla u dubinu već u širinu, u ekstazu prolaznosti, u opšti, frontalni napad na duh, u karikirane strasti estetskih igara koje sa iskonskim čovekovim nagonom za lepim nemaju ničeg zajedničkog, manifestujući se dovršenim individualizmom: duboki, ali *povlašćeni* zdenac kojeg je samo valjalo *razvlastiti* zamenjen je nepreglednom kaljugom. Dekorisana stvarnost dodatno je prikrila svoju žalosnu prirodu. "Buntovnici sa razlogom" time su izgubili jasno oblikovanog, postojanog i definisanog neprijatelja. S druge strane, mesto nikada do kraja ostvarenog ideala sistematičnosti u traganju za postojanošću zauzela je sistematska nepostojanost, koja istrajava jedino u zločinu; ona, doduše, mora da krije svoju sistematiku, kako je "buntovnici bez razloga" ne bi prozreli i prezreli. Ipak, ove kulise nije naročito teško postaviti, jer je pomenuta širina obično u obrnutoj srazmeri sa stepenom lucidnosti.

Kao moguće pozitivno načelo socijalne obnove, "ljudska prava" morala bi se zasnivati na jednom integralnom pojmu čoveka, a ne na krajnje redukcionističkom "individualizmu" koji ljudsko stvorenje posmatra samo kao "apstraktnu individualnost", razumsko biće bez ikakvog pozitivnog sadržaja. Sasvim je jasno da ovo razmišljanje pogađa pre svega liberalizam, koji toliko insistira na ideologiji ljudskih prava.

Uostalom, kad čovek ostane bez prava na život, svaka priča o ljudskim pravima postaje bespredmetna. Rukovođen pre svega bezumnim bahanalijama, sakrivenim iza spleta licemernih puritanskih hipokrizija – dramske ljubaznosti, neiskrene korektnosti, lažne jednakosti, maštovito upakovanih podilaženja – čovek je ukrao ili u najmanju ruku pozajmio predujmljeno vreme koje, sva je prilika, neće uspeti da vrati. Poslednji je čas da se sabere, otrezni od "uspeha" koje je postigao i da prione na jedan radikalno drugačiji posao od svih na koje je navikao. U protivnom, kosmička osveta koja mu se sprema može biti brza, nemilosrdna i apsolutna.

Patosom stvaralačkog čina kao dubinskim i ličnosnim aspektom teurgije, žrtvovanjem egoizma radi spasenja individualnosti donekle je moguće parirati inercijaciji materijalnog sveta, mada ga je nemoguće do kraja istinski oduhotvoriti, osmisliti i u celosti preobraziti. Preko ideoloških, instrumentalnih vrednosti, u koje, u krajnjoj instanci, često spadaju i tradicionalne "emancipatorske vrednosti", ali i parcijalna i zlonamerna *kritika* tih istih vrednosti, izražava se ono što je poželjno za dato društvo, a potiskuju autonomne vrednosti usmerene na oslobađanje pojedinca od spoljašnjih determinacija, na transcendiranje i dekonstrukciju datog. Uvideti da stvari ovako stoje znači napraviti korak u pravom smeru, ka prevazilaženju loših i čuvanju dobrih strana divergentnosti duhovnih tvorevina.

– odlomak –